

UVOD

Ta knjiga govori o kulturni politiki, kot se ta izraz razume v kontinentalni Evropi. Kulturna politika se razlikuje od tega, čemur včasih pravijo "politična kultura", ki se običajno nanaša na ideološki pomen umetniških del, kot je partijski vpliv na oblike in vsebine v visoko konfliktnih okoliščinah. Ta knjiga se v prvi vrsti – če sploh – ne ukvarja s to zvezo umetnosti in politike, pač pa z institucionalizirano politiko s sociološkega gledišča. To, na kar se osredotoča, je bližje "kulturni politiki" kot "politični umetnosti"; toda na zanimiv način spada med oba opisa. Raba izraza "kulturna politika" je problematična zato, ker teži k nevtralizaciji politike, še posebej na ta tipično angleški način, kot da sta oblikovanje in izvajanje politike zgolj administrativna procesa in ne zastopanje strastnih razlik v stališčih in interesih. V tem pogledu "kulturna politika" priznava *politiko* kot boj za oblast, kot resničnost, ki je popačena z nevtralizirajočo rabo izraza "javna kulturna politika". Polemičnost in kritika sta torej bistvenega pomena za vsebino te knjige.

Knjiga se osredotoča na kulturne značilnosti neoliberalne civilizacije, to je civilizacije, ki trenutno prevladuje po vsem svetu. Neoliberalna civilizacija je najnovejša faza v globalni hegemoniji kapitalizma. Ta knjiga uporablja tridelni model zgodovine kapitalistične hegemonije: *liberalna*, *organizirana* in *neoliberalna*. V zadnjih tridesetih ali štiridesetih letih je kapitalizem zapustil "organizirano" fazo iz sredine dvajsetega stoletja, deloma z vračanjem nekaterih vidikov predhodne "liberalne" faze, toda v precej drugačnih okoliščinah. Neoliberalni kapitalizem zato ni projekt, ki bi zgolj reproduciral civilizacijo kapitalizma devetnajstega stoletja, ki se je začela v Britaniji, se kmalu razširila po Evropi in Amerikah ter sčasoma dosegla globalni obseg. Ob tem je potrebno opozoriti, da trditi, da je kapitalizem zapustil "organizirano" fazo, ne pomeni, da je neorganiziran; daleč od tega. Neoliberalni kapitalizem je organiziran na drugačnih temeljih kot "nečisti" hibrid organiziranega kapitalizma. Lahko bi ga imeli celo za čistejšega, morda takšnega, ki predstavlja teleološki namen ali vrhunec *longue durée* kapitalizma. To je kapitalizem enaindvajsetega stoletja.¹

¹ Piketty, T., 2015, *Kapital v 21. stoletju*, prev. Vesna Velkovrh Bukilica, Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kapitalizem v prvi vrsti določa skupek gospodarskih sporazumov, vključno z zasebnim lastništvom proizvodnih sredstev, usmerjenostjo v kovanje dobička, trgi in "svobodno" plačano delovno silo. Kot eno glavnih značilnosti bi bilo v ta opis potrebno vključiti tudi razredno izkoriščanje, ob tem pa v zgodovinskem prerezu še druge podobne oblike neenakosti. Toda kapitalizem ni zgolj gospodarski sistem. V precej širšem smislu je tudi vrsta civilizacije z značilnimi družbenimi odnosi in kulturami. Zato je zavoljo razjasnitve in da bi nadrobno opisali neoliberalno fazo kapitalistične civilizacije, za analizo hegemonističnega procesa koristno združiti koncept civilizacije Fernanda Braudela² z dinamičnimi kategorijami Raymonda Williamsa: *dominantna, preostala in nastajajoča; alternativna, nasprotujoča in prisvojena*.³

Braudel je trdil, da civilizacije kot prvo definira to, da določen čas zasedajo določen prostor; kot drugo to, da si sposojajo iz drugih časov in/ali krajev; kot tretje pa to, da se upirajo drugačnim ureditvam. Kako se to nanaša na neoliberalni kapitalizem?

1. Prostorska ekspanzija kapitalizma je vstopila v fazo obširne globalizacije, s čimer po svetu trka ob ostale tradicije (npr. islamsko civilizacijo) in uničuje pojavne oblike postkapitalizma (npr. sovjetski komunizem). Prav tako – precej namerano – ovira utopična prizadevanja po drugačni obliki civilizacije (npr. takšni, ki je resnično egalitarna in ki v ustrezni meri upošteva odvisnost človeštva od narave).
2. Temeljne značilnosti kapitalizma "prostega trga" so idejno povzete po izvirno neomadeževani, vendar pomanjkljivi ureditvi iz devetnajstega stoletja, ki je bila omadeževana med medvladjem v dvajsetem stoletju, ko so bile v kapitalizem vključene značilnosti tujega sistema, socializma. To vmesno fazo v tej knjigi imenujemo "organizirani kapitalizem", pri čemer uporabljamo poimenovanje Rudolfa Hilferdinga.⁴
3. Neoliberalna civilizacija je robustna in obširna ureditev. Neizprosno je zaščiten pred možnostjo, da bi si alternativne in nasprotujoče strukture, tako preostale kot nastajajoče, pri-

² Braudel, F., 1995 [1987], *A History of Civilizations*, prev. R. Mayne, London: Penguin.

³ Williams, R., 2014 [1973], 'Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory', v McGuigan, J., ur., *Raymond Williams on Culture and Society*, London: Sage, str. 119–138.

⁴ Hilferding, R., 1981 [1919], *Finance Capital – A Study of the Latest Stage of Capitalist Development*, prev. T. Bottomore, London: Routledge & Kegan Paul.

borile protihegemonistični oprijem, čeprav se redno osvežuje s *prisvajanjem* alternativnih in nasprotujočih tokov, kar je proces, ki ima značilno nevtralizirajoči učinek.

Braudel opaža zabrisane in prekrivajoče se značilnosti civilizacije in kulture:

*Vsaka civilizacija, tako včerajšnja kot današnja, je jasno razvidna iz nečesa preprosto dojemljivega: iz igre, slikarske razstave, knjižne uspešnice, filozofije, oblačilne mode, znanstvenega odkritja, tehnološkega napredka – vse naštetu pa je na prvi pogled neodvisno drugo od drugega.*⁵

Za proučevanje medsebojne povezave “na prvi pogled neodvisnih” manifestacij kulture v tej knjigi uporabljamo še en koncept Raymonda Williamsa, *strukturo občutka*, kar je njegova materialistična alternativa idealističnemu pojmovanju *Zeitgeista*.⁶ Struktura občutka je prav tako alternativa tipično menedžerskemu prisvajanju in popačenju opisa znanstvene revolucije, kot ga je podal Thomas Kuhn⁷ in ki je razvidno iz razpravljanja o ekonomski “spremembi paradigme ... [v] kulturnem sektorju”, ki je značilno za Arja Klamerja.⁸ V prevladujoči razpravi o kulturni politiki, upoštevajoč trg in moč države na kulturnem področju, je preobrazba kapitalistične civilizacije, ki jo povzroča neoliberalna politična ekonomija, torej površno razumljena kot “premik paradigme”. To kaže zgolj na spremembo v načinu razumevanja in ne v celotnem načinu življenja civilizacije, pri čemer je v primeru neoliberalnega kapitalizma avtonomna vrednost kulture zreducirana na ekonomsko vrednost.

Na začetku te knjige je potrebno razjasniti še rabo besede “liberalen”. Ta v kontekstu “neoliberalizma” pomeni povsem nekaj drugega kot ob ameriški rabi besede “liberalen”, ki v grobem smislu pomeni “levičarski”. Neoliberalizem ima v resnici celo precej precej več skupnega s politično desnico – kar je še posebej razvidno iz politike “prostega trga” – kot s sredinsko politiko, denimo tisto stranke britanskih *liberalnih* demokratov, ki je bila v devetnajstem

⁵ Braudel, op. cit., str. 24.

⁶ Williams, R., 2014 [1961], ‘Structure of Feeling and Selective Tradition’, v McGuigan, ur., op. cit., str. 27–55.

⁷ Kuhn, T., 1998, *Struktura znanstvenih revolucij*, prev. Gorazd Jurman in Simon Krek, Ljubljana: Krtina.

⁸ Klamer, A., 2014, ‘Without Uncertainty, There Is No Market’, v Dempster, A., ur., *Risk and Uncertainty in the Art World*, London: Bloomsbury, str. 277.

stoletju značilna za njihovo predhodnico, preden se je med letoma 2010 in 2015 pridružila vladi britanske konservativne koalicije.

Čeprav je njegova raba preteklika zavajajoča, pa bi Tobyja Millerja le stežka obtožili pretiravanja, ko pravi:

V svetovni zgodovini je bil neoliberalizem eden najuspešnejših poskusov preoblikovanja posameznikov s pomočjo vladnih programov. Njegove dosežke na tem področju je potrebno uvrstiti ob bok dosežkom krščanstva, kolonializma, islama in marksizma. Veliko protislovje neoliberalizma je bila njegova strast do intervencij v imenu nevmešavanja ...⁹

Prolog, uvodno poglavje te knjige, odkriva vznik in zakoreninjenost neoliberalne politične ekonomije v sodobni civilizaciji. Ob tem vpeljuje specifično strukturo občutka, ki odlikuje neoliberalno kulturo in ki ga v omenjenem poglavju nazorno slikata izjemen razvoj v svetu umetnosti v zadnjih dobrih treh desetletjih in oblikovanje želenega jaza, v kakršnega se danes socializira dobršen del mladine.

Prvi del knjige razvija eno mojih zgodnejših tez, da je "kultskost" običajno uprizorjena kot odrski nastop neoliberalnega kapitalizma, ki si tako prisvaja drugačno mnenje in pozornost odvrča od umazanih skrivnosti.¹⁰ Drugo poglavje si ogleda odnos med kul kulturo in trgov prekarnege dela neoliberalnega gospodarstva. Tretje poglavje poskuša uskladiti kritično kulturno analizo s politično ekonomijo komunikacij in kulture. Za ponazoritev globalnega izkoriščanja, ki se skriva za kul krinko, smo izbrali delovanje korporacije Apple. V četrtem poglavju pa orišemo in kritiziramo "kul" estetiko ter poslovne vloge Charlesa Saatchija in njegovega nekdanjega učenca Damiena Hirsta na trgu sodobne umetnosti.

Drugi del knjige se prične v petem poglavju s pregledom kulturno-materialistične metodologije Raymonda Williamsa, ki je uporabljena na različnih temah, ki se jih loteva knjiga, vključno z neoliberalizacijo visokega šolstva, o kateri je govora v šestem poglavju, še posebej v zvezi z uvedbo in pomenom šolnin na angleških univerzah. Sedmo poglavje trdi, da je želeni jaz neoliberalne kulture v weberjanskem smislu mogoče razumeti kot idealni tip, kar pona-

⁹ Miller, T., 2010, 'Michel Foucault, the Birth of Biopolitics – Lectures at the College de France', *International Journal of Cultural Policy* 16.1, februar, str. 56–57.

¹⁰ McGuigan, J., 2009, *Cool Capitalism*, London: Pluto.

zarjajo nekateri značilni vedenjski vzorci in slavni vzorniki iz zvezdniške poslovne kulture.

Tretji del knjige se bolj neposredno osredotoča na težave “eksplicitnih” kulturnih politik, še posebej v osmem poglavju kritizira prevzem ekonomsko redukcionističnih in kul-kapitalističnih argumentov Richarda Floride o “kreativnem razredu” in urbani regeneraciji v kulturnopolitičnih krogih. Deveto poglavje pojasni razliko med *kulturnim delom*, pri katerem je temeljna produkcija pomena, in *kreativnim delom*, ki je univerzalna značilnost človeške narave. Razliko pojasnimo zato, da bi spodbijali ohlapno in ideološko izkrivljajočo rabo izraza “kreativen” v menedžerskem diskurzu, ki je imela poguben učinek na kulturno politiko. Deseto poglavje proučuje javne festivale, običajno na ravni mest, ki predstavljajo ključno načelo kulturne politike, čeprav le redko spodbudijo razcvet kulturne javne sfere v obliki prizorišč, ki omogočajo tako razpravo kot zabavo. To poglavje s pomočjo specifičnih študij primerov prikaže težnjo današnjih vlad po opuščanju kulturne odgovornosti in trošenju javnih sredstev za oglaševanje potrošništva ter dobičkonosne zabave v korist gospodarskih družb.

Enajsto poglavje knjige, Koda, bralca spomni na čas, ko se je od tehnološkega napredka pričakovalo, da bo ljudi osvobodil “brezplodnega garanja” in omogočil večjo udeležbo v kulturnih dejavnostih, vključno z umetnostjo in obrtjo, ne pa povišal stopnjo izkoriščanja delavcev. Kljub svoji reklamni retoriki neoliberalna ureditev dandanes ne omogoča uresničevanja tovrstnih idealov. Nasprotno, neoliberalizem umetnost reducira na denar in kulturo izkrivlja s komercialnimi sponzorstvi, mesto demokratično odgovornega javnega sektorja pa v neskončnem boju za prevlado prevzemajo človekoljubne ustanove. Knjiga se konča z utopičnimi špekulacijami o izhodu iz neoliberalne slepe ulice.